

Еліна Ананьїн, аспірантка кафедри педагогіки

Слов'янського державного педагогічного університету

НАРОДНІСТЬ ЯК ПРОВІДНИЙ ПРИНЦИП ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Стаття присвячена дослідженню “народності” як провідного принципу полікультурного виховання. Автор, розглядаючи цю проблему історико-ретроспективно, підкреслює її актуальність для сучасної системи освіти. У статті висвітлюється ідея про те, що тільки ґрунтовні знання національної культури, національного коріння допомагають зрозуміти інші культури, толерантно ставитися до них.

Постановка проблеми. Перед українським народом, який, незважаючи на всю складність державного та громадського життя довжиною в цілі історичні епохи, не тільки зберіг свою національну самобутність, але й продовжує свій динамічний розвиток, стоїть завдання подбати про виховання й освіту молодого покоління з метою досягти національного благополуччя, вийти на більш високий рівень культурно незалежних країн.

Одержавши довгоочікувану політичну свободу, українське суспільство зіштовхнулося з низкою нагальних проблем економічного, соціального, екологічного, освітнього й культурного характеру. Серед усього різноманіття подібних нерозв'язаних питань найбільш важливою стала ідея створення суспільства, що відповідало б інтересам і потребам громадян на той момент ще молодій незалежній Україні. Пройшов час, але прагнення видатних діячів політики, культури й освіти залишилося незмінним. Їм бачиться суспільство, у якому кожен може розраховувати на можливість максимально розвивати свій творчий і духовний потенціал; суспільство, де права і свободи людей захищаються незалежно від того, який у них колір шкіри, до якої етнічної групи вони належать та яку релігію сповідують.

З урахуванням усього сказаного, стає очевидним, що проблема збереження культурної самобутності й етнічної ідентичності як “титульної нації”, так і інших національностей, представники яких населяють територію України, набуває особливої актуальності. ХХІ століття вимагає особистості, здатної жити в поліетнічному, полікультурному середовищі; особистості з визначеною системою знань про світ і з такими моральними якостями, як доброзичливість, терпимість, людяність, добродушність, уміння бути шанобливим, уважним і шляхетним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Педагоги, психологи, філософи, культурологи й навіть політики України працюють у даному напрямку з метою знайти раціональне зерно всього навчально-виховного процесу. У вдалому завершенні даного пошуку вони вбачають запоруку подальшого розвитку нашої держави, оскільки байдужість до вимог і запитів часу, до внутрішніх потреб особистості дитини веде до асиміляції нації, до національної загибелі.

У розв'язанні окреслених вище питань українське суспільство може покладатися насамперед на грамотно організовану роботу з **полікультурного виховання**, яку слід проводити в навчально-виховних установах усіх вікових ступенів, починаючи з дитячого садка й закінчуючи вищою школою.

Полікультуризм передбачає **побудову освіти та виховання на принципі культурного плюралізму, на засадах визнання рівноцінності й рівноправності всіх етнічних і соціальних груп, що складають суспільство, неприпустимості дискримінації людей за ознаками національної або релігійної приналежності, статі або віку.** У даному формулюванні такі сполучення слів, як “культурний плюралізм”, “соціальна й етнічна рівноправність”, “неприпустимість дискримінації за національною ознакою”, є ключовими, є лейтмотивом (**leit-motif**). Вони свідчать про необхідність побудови навчально-виховного процесу на **принципах народності, етнопедагогізації, культуровідповідності та демократизації.**

Мета статті. Кожний з перерахованих принципів заслуговує на глибокий і детальний розгляд. У статті зупинимось більш докладно на **принципі народності**, що є родючим ґрунтом

НАРОДНІСТЬ ЯК ПРОВІДНИЙ ПРИНЦИП ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ВІТЧИЗНЯНИЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

для “культивування” таких основних цінностей полікультурного виховання, як толерантність, демократизм і гуманізм.

Виклад основного матеріалу. Сучасна вітчизняна педагогічна наука (О. Вишневський, О. Любар, Н. Мойсіюк, М. Стельмахович, О. Сухомлинська, Д. Федоренко та ін.) з упевненістю заявляє, що організація навчально-виховного процесу повинна відбуватися з урахуванням насамперед національної культури, національної моралі, національного темпераменту, а також самобутньої природи дитини-українця. Усі документи, видані Міністерством освіти за роки незалежності нашої держави, пронизані однією загальною ідеєю про створення української національної школи, у якій відбувається формування національної свідомості, прищеплюються любов і шанобливе ставлення до культури свого народу, зберігається наступність поколінь, вирощується бажання трудитися на благо свого народу. [3, 646]. На думку відомого діяча освіти й культури М. Стельмаховича, бажання й прагнення кожного народу мати свою національну школу є закономірним: “Педагогічна наука довела і навчально-виховна практика високорозвинених країн світу переконливо показала, що найкраща, найраціональніша школа – своя, національна, побудована на звичаях і традиціях етнопедагогіки, з урахуванням здобутків педагогічної науки, де діти вчать рідною мовою, якнайбільше дізнаються про свій народ, свято бережуть і примножують як національні, так і загальнолюдські духовні цінності. Кожен конкретний народ через свою національну школу продовжується у своїх дітях, генерує свій національний дух, характер, психологію, традиційну родинно-побутову культуру, спосіб життя” [3, 571]. Таким чином, роблячи крок за кроком на шляху виховання полікультурно зорієнтованої особистості, ми починаємо із джерел національних.

Зупиняючись на принципі народності як гармонійного сполучення загальнолюдського й національного, що передбачає знання рідної мови, формування національної свідомості, любов до Батьківщини, повагу й шанування національної культури, народних традицій і звичаїв, а також розуміння національної своєрідності й неповторності всіх народів, що населяють територію держави, показовим слід вважати звернення до вітчизняного педагогічного досвіду з даної проблеми, що охоплює часові межі з другої половини XIX – до початку XX ст.

Так, педагоги вищезазначеного періоду

(Х. Алчевська, П. Блонський, І. Деркачов, О. Духнович, М. Корф, М. Левицький, Т. Лубенець, М. Пирогов, К. Ушинський та ін.) уводять терміни “народність” і “народна педагогіка” як у науковий обіг, так і в практичну діяльність.

Відомий педагог Закарпаття, автор підручника “Народна педагогіка” (1857 р.) О. Духнович присвятив свою педагогічну діяльність упровадженню ідеї національної освіти й виховання в роботу вітчизняної школи. На його думку, кожній нації властиві свої власні риси, що явно й виразно відрізняють її від інших. Сюди педагог відносив традиції, звичаї, мову, а також манеру людини мислити, сприймати навколишній світ. О. Духнович вважав, що людина ніколи не виростить велике, сильне дерево із соковитими плодами, якщо пересадить його в неприродний для нього ґрунт. Те ж відбувається під час виховання дитини: слід виявити, зберегти й розвинути риси національного, отримані нею при народженні, для того щоб у майбутньому зберегти духовне здоров’я як окремого індивіда, так і всієї нації в цілому. Основне завдання школи, на думку О. Духновича, повинна полягати в тому, “щоб виховувати дітей у дусі патріотизму і національної гідності, у дусі любові до свого народу і відданості його інтересам” [7, 80]. Розв’язати це завдання можна тільки в тому випадку, “коли вихователями дітей будуть не загарбники-чужинці ... а представники народу, здатні “в дітях народолобство збудити, і прищепити любов до своєї народності” [7, 80].

Видатний вітчизняний педагог не залишив без уваги й питання про необхідність відкривати школи з вивченням рідного слова. О. Духнович, прихильник національно-культурного відродження кожної нації, вважав, що в системі навчання й виховання рідна мова повинна займати перше місце. Серйозне ставлення до вивчення рідної мови перешкоджає асиміляції народу, пробуджує в дитини почуття патріотизму. На думку О. Духновича, **ідея народності втілюється в життя насамперед засобами рідної мови.**

Відомий вітчизняний педагог К. Ушинський у своїх роботах уміло і вдало перекидає міст від учення педагога-класика Я.А. Коменського до новітніх вітчизняних педагогічних пошуків другої половини XIX ст.

К. Ушинський, розвиваючи ідеї великого чеського педагога, вважав, що система виховання породжується історією народу, його побутом, потребами, досягненнями матеріальної та духовної культури. У 40 – 50-і рр. XIX ст., коли все більш інтенсивними ставали суперечки про шлях розвитку Росії й України, у яких брали

НАРОДНІСТЬ ЯК ПРОВІДНИЙ ПРИНЦИП ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ВІТЧИЗНЯНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ДУМЦІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

участь слов'янофіли й західники, відомий вітчизняний педагог висунув ідею народного виховання, будучи твердо впевненим у тому, що тільки сам народ здатен вибрати правильний шлях розвитку своєї держави. Отже, виховання певною мірою слід передати народові.

Знайомство дитини з народною літературою, з фольклором, у якому відбився народний педагогічний ідеал, безпосередньо впливає на духовне й моральне становлення особистості вихованця. В Ушинського народність не існує поза творчою національною ідеєю. Він висунув на перший план так звані "принципові настанови":

- кожен народ має у своєму розпорядженні особливу, характерну тільки для нього систему виховання;

- у душі людини риса національності коріниться глибше за всі інші;

- виховні ідеї насамперед проінняті національністю.

К. Ушинський писав: "Ідеал цей у кожного народу відповідає його характерові, визначається його громадським життям, розвивається разом з його розвитком ..." [10, 83]. У той же час він підкреслював, що педагогічні ідеали різних народів мають між собою багато спільного, отже, якщо переломити інопедагогічний ідеал крізь призму національного, можна здобути велику цінність для свого народу. "Досвід інших народів у справі виховання є дорогоцінною спадщиною для всіх," – зазначав педагог, але вважав, що "кожний народ щодо цього повинен випробувати свої власні сили" [10, 109].

Зупиняючись на беззаперечній потребі виховувати й учити дітей "народовідповідно", К. Ушинський не міг не підкреслити важливість вивчення рідної мови. Вітчизняний педагог-гуманіст ХІХ ст. вважав, що дискримінація національної мови просто неприпустима, оскільки приводить до духовного занепаду народу. Жодна іноземна мова не повинна замінювати рідну, вона є лише засобом розширення уявлення про світ, прилучення до світової культури. К. Ушинський, незважаючи на невдоволення царської влади, багаторазово наголошував: російська мова повинна вивчатися не замість рідної, а разом з рідною. Це висловлювання стало своєрідним девізом української інтелігенції другої половини ХІХ – початку ХХ ст., коли полеміка про створення української школи з обов'язковим вивченням рідної мови й літератури велася не тільки на з'їздах та семінарах учителів, але й на сторінках педагогічних видань східної та західної України.

Народна педагогіка стала своєрідним ґрунтом, на якому виросла вся педагогічна система К. Ушинського, що дала можливість з успіхом

упроваджувати прогресивні ідеї в процес виховання в тогочасній гімназії. До оцінки важливості педагогічних традицій, що ґрунтувалися на життєвому досвіді народу, К. Ушинський підходив як педагог, як психолог і як громадянин своєї держави. Він уважав, що в народній педагогіці є велика частка реальної розвиваючої сили, оскільки вона **(тобто народна педагогіка) віддзеркалює психологічні, соціально-економічні, політичні й культурні особливості народу, як великого, так і малого.**

Послідовник О. Духновича й К. Ушинського, відомий вітчизняний педагог Я. Чепіга також виступав за створення національної школи, оскільки, на його думку, тільки в цьому випадку в народі з'явиться можливість розвинути свою духовну силу, поліпшити свій матеріальний добробут, пишатися своєю здоровою й повноцінною культурою, удосконалювати свої етнічні природні задатки. Педагог не відривав розвиток окремого індивіда від розвитку всієї національної культури, тому в його розумінні школа повинна була стати природною, організованою відповідно до законів людської природи: "Розглядаючи і вдумуючись в закони природи, ми бачимо, що найліпші, найгарніші, найгармонійніші створення вивторено самою природою ... Всяке живе створіння додержується в своєму житті законів природи. Школа ж, аби не бути мертвою, повинна будуватись на цих самих законах, бути живою і активною, як сама природа. В ній вихованець повинен знайти все, що вимагає природа його, особливості його організму і все, що сприяє його нормальному розвитку. Всі свої турботи школа повинна направляти на користь цього природничого розвитку..." [6, 190]. Наведена цитата ще раз підтверджує, що в процесі виховання принципи природовідповідності та народності дуже тісно пов'язані. Я. Чепіга підкреслював наступні особливості національного виховання:

1. Життя людини – це не окреме життя індивіда, це життя спільне, разом зі всією етнічною групою, вихідцем якої він вважається. Отже, національне виховання повинне прирости до цієї цілісності, триматися цієї взаємозалежності та єдності.

2. Національне виховання не є явищем, що виникло ззовні. Воно породжується самою природою людини й повинно бути зорієнтоване на вивчення всіх індивідуальних здібностей дитини, при цьому не забуваючи про зв'язок з особливостями національного духу і характеру.

3. Національне виховання повинно йти в ногу з процесом виховання взагалі, з метою підтримати

НАРОДНІСТЬ ЯК ПРОВІДНИЙ ПРИНЦИП ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

фізичне й моральне здоров'я нації, з метою сприяти розвитку її творчого та духовного потенціалу [6, 200].

Більш докладно зупинимося на третій особливості. Основним для людства завжди залишається завдання **виховати особистість**, тобто виховати людину згідно з її індивідуальним, вільним розвитком. Людина з дитинства повинна бути оточена тим життям, що найкраще відповідає її природі. Найбільш сприятливе оточення для дитини створюють родина, громадськість, нація з досягненнями своєї духовної культури (літератури, живопису, музики, архітектури тощо). Після того, як сприйняття, усвідомлення й розуміння свого рідного зміцніло, слід приступати до розширення кругозору особистості, варто знайомити її з інокультурою, з усією її атрибутикою (мовою, укладом життя, історією тощо). Із цього приводу Я. Чепіга писав: “Од колиски, домівки і сім'ї до повного розуміння світу, але обов'язково через призму національно-семеїного виховання” [6, 205].

У публіцистичних і літературно-поетичних роботах вітчизняного діяча культури й освіти Б. Грінченка також можна знайти велику кількість цікавих ідей і суджень, пов'язаних з питанням значимості національного виховання. На його думку, чужомовна школа (хай навіть мова навчання є спорідненою з рідною) сприяє знеособлюванню народу. Відкинувши мову самого народу, свідомо або підсвідомо нав'язавши йому іншу, державні діячі, чиновники, працівники Міністерства народної освіти змушують людей залишити той шлях, яким ішли їхні прадіди та прапрадіди, і піти зовсім іншим шляхом, що дуже часто є не тільки прямою протилежністю, але й неприродною, чужорідною дорогою. Б. Грінченко у своїх судженнях про важливість рідного слова спирається на філософські погляди В. Гумбольдта: **мова сприяє утворенню специфічної сфери навколо народу, яку потрібно не тільки вивчити, але й відчуті до дрібних крупиць, для того щоб досягнути сферу інокультури, сферу іншого народу. Якщо мова народу не розвивається, то не можна говорити про розвиток народної думки, творчі сили народу позбавляються свого ґрунту. Нація без прогресивної думки, що розвивається, без творчості в усій загальнолюдській родині уявляється хворою дитиною, на яку не варто покладати надії щодо подальшого внеску в загальну скарбницю цінностей як духовної, так і матеріальної культури.** Б. Грінченко пов'язував із цією думкою трактування освіти як досягнення народності, із чого випливали

необхідність проведення невідкладних змін у побудові освітнього й виховного процесів у загальноосвітніх навчальних закладах (класичній і реальній гімназії, ліцеї), розташованих на українських землях [6].

Розвиваючи передові ідеї вітчизняної прогресивної педагогіки, відомий український письменник і педагог кінця ХІХ – початку ХХ ст. С. Васильченко також приділяв велику увагу принципу народності, у тому числі рідній мові як необхідній умові виховання особистості дитини. С. Васильченко торкався цих питань у статтях “Народна школа і рідна мова на Україні”, “Жива мова”, “В сучасній школі”. Він вважав, що рідна мова є основою виховання й навчання. С. Васильченко наполягав на тому, що дитина повинна одержувати уявлення про світ за допомогою знайомих їй слів – слів рідної мови, інакше школа зіштовхнеться не з розвитком, а, навпаки, з притупленням здатності грамотно говорити, ділитися враженнями, виражати свої думки [1, 20 – 21]. С. Васильченко бачив виховні можливості у використанні таких засобів народної педагогіки, як фольклор, казка, балада, вивчення змісту яких, з одного боку, естетично й морально впливає на особистість вихованця, а з іншого – знайомить з історією мови, її виразністю та багатством. Школа, на думку видатного педагога рубежу століть, повинна бути пронизана народним духом, національними особливостями, оскільки, **дорослішаючи, діти відтворюють той тип культури, що їм прищеплюється в школі.**

Висновки. Таким чином, підбиваючи підсумок сказаного вище, зазначимо, що вітчизняні педагоги другої половини ХІХ – початку ХХ ст. головним в питанні про виховання особистості дитини вважали такі положення:

1) вивчення своєї нації, її мови й літератури, її історії й географії, особливостей її матеріальної та духовної культури є обов'язком правильно побудованого, організованого процесу виховання; це допомагає формувати сильну, самодостатню, здорову особистість як фізично, так і духовно;

2) плекання розуміння витоків національної культури сприяє гармонійному проникненню особистості в духовну скарбницю загальнолюдських цінностей;

3) виховання в національному дусі є першою сходинкою на шляху пізнання оточуючого світу, світу, розмальованого національними візерунками.

1. Грушкевич І.Л. Педагогічна діяльність і

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ – ЧЛЕНІВ ШКІЛЬНОГО МЕДІА-ЦЕНТРУ

- педагогічні погляди С.В. Васильченко. – К.: “Радянська школа”, 1961. – 62 с.
2. Духнович А.В. Народная педагогия. Ч.1. Педагогия обшая. – Львов, 1857. – 92 с.
3. Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія/ Упоряд. О.О. Любар; За ред. В.Г. Кременя. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. – 766 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
4. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения. Под ред. проф. А.А. Красновского – М.: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства Просвещения РСФСР, 1955. – 650 с.
5. Левківський М.В., Микитюк О.М. Історія педагогіки: Навчальний посібник/ За редакцією М.В. Лемківського. – Х.: “ОБС”, 2002. – 240 с.
6. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина ХІХ – ХХ ст.): Хрестоматія/ Упоряд.: Л.Д. Березівська та ін. – К.: Наук. світ, 2003. – 418 с.
7. Маїталер О.В. Педагогічна і освітня діяльність О.В. Духновича. За редакцією доктора педагогічних наук О.Р. Мазуркевича. – К.: Видавництво “Радянська школа”, 1966. – 147 с.
8. Теоретичні основи педагогіки: Курс лекцій. Підручник для студентів./ Під ред. Вишневського О. – Дрогобич, Відродження, 2001. – 268 с.
9. Ушинский К.Д. О народности в общественном воспитании// Журнал воспитания. – 1857. – Т.2. – №7. – С.9 – 60.
10. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: В 6 т. Т.1./ сост. С.Ф. Егоров. – М.: Педагогіка, 1988. – 416 с.

Олена Паламарчук, аспірантка

Інституту педагогіки АПН України,
м. Київ

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ – ЧЛЕНІВ ШКІЛЬНОГО МЕДІА-ЦЕНТРУ

У статті викладено основні положення системи організації роботи шкільного медіа-центру, спрямованої на формування громадянської свідомості учнів.

Постановка проблеми. В умовах розбудови України як демократичної та правової держави, одним із головних завдань реалізації новітніх концепцій навчання та виховання учнів є формування громадянської свідомості. Становлення громадянина починається з усвідомлення себе особистістю з певними уявленнями про сучасне суспільство, політичний устрій, владу, уряд, політичні партії та рухи, що дає можливість бути активним й освіченим членом суспільства. Нині чи не найважливішу роль для забезпечення таких знань надають засоби масової інформації.

Друковані видання і досі є найпоширенішими після телебачення. Популярність та значущість писемності як засобу спілкування, зростає та розвинулася в різноманітні категорії. З друкованих видань ми черпаємо інформацію про події, які нас цікавлять. А це є важливим чинником формування громадянської позиції.

У сучасних умовах ідеї громадянської освіти дедалі більше отримують підтримку педагогічної громадськості та учнівської молоді. Перебудови в суспільстві, утвердження демократичних

цінностей потребують істотних змін світогляду, самооцінки, самоусвідомлення кожного громадянина. Провідна роль у розв’язанні цих завдань належить сучасному педагогу, рівень соціальної компетентності якого (володіння знаннями суспільствознавчих галузей, закономірностей суспільного життя) є важливим чинником формування громадянськості учнів.

Виклад основного матеріалу. Програму курсу шкільного медіа-центру з підготовки журналістів-початківців, апробовану в НВК “Домінанта” та гімназії “Ерудит” міста Києва, розроблено саме з метою формування світоглядних орієнтацій особистості, вироблення власної філософії життєдіяльності, самоідентифікації та самореалізації в економічній, соціальній, культурній, політико-правовій сфері, формування толерантності, полікультурності та гуманізму. Формування цих якостей можливе за допомогою рівня правових, політичних, економічних, культурологічних знань і вмінь, які вони мають здобути у процесі залучення до роботи у шкільному медіа-центрі.

Небагато з нас замислюються: хто і яким